

Original Paper

Studying the Structure and Motifs of Contemporary Coin Embroidery in Sistan and Baluchestan

Marjan Noori

Master's Student in Art Research, Ferdows Institute of Higher Education, Mashhad, Iran

Javad Amin Khandaqi*

Assistant Professor, Department of Dramatic Literature, Ferdows Institute of Higher Education, Mashhad, Iran

Rahelle Fadavi

PhD Candidate, Islamic Arts, Tabriz Islamic Art University, Tabriz, Iran

Abstract

Coin embroidery is a declining art in Sistan and Baluchestan which is considered the gateway between Indian and Iranian culture. The present study aims to examine this art in there. The main question of the research is what are the structures and patterns of coin embroidery art in Sistan and Baluchestan? The study is conducted through a descriptive-analytical approach and the data is collected based on library sources and also images. The process of analysis is qualitative and the sampling method is selective and seven samples have been analyzed out of the samples created in the past fifty years. The findings revealed that geometric motifs are the most important aesthetic elements of coin embroidery. Baloch coin embroidery motifs directly relate to life, nature, and vision of the local people. Considering motifs such as stars, the sun, and numbers such as 3, 5, 9, 11, etc., it can be concluded that the people of Sistan and Baluchestan are familiar with the science of astronomy. One of the most widely used geometric motifs in coin embroidery is the circle motif which creates the original design on the background in the form of round mirrors. Human characters such as eyes, male and female, and other human representations can be seen in the examples of Sistan and Baluchestan's coin embroidery patterns. Symbols such as Konak (fish ear) refer to the authenticity and identity of the coin, Kochak is obtained from Hamun Lake and symbolizes white color and expresses purity, innocence, and cleanliness. Other essential features of Baloch embroidery are the rich diversity of colors.

Keywords: Coin embroidery, Sistan and Baluchestan, Motifs, Symbol

* Corresponding Author: j.amin@ferdowsmashhad.ac.ir

مطالعه ساختار و نقوش سکه‌دوزی معاصر سیستان و بلوچستان

مرجان نوری

دانشجوی کارشناسی ارشد، گروه پژوهش هنر، مؤسسه آموزش عالی فردوس، مشهد، ایران

* جواد امین خندقی*

استادیار، گروه ادبیات نمایشی، مؤسسه آموزش عالی فردوس، مشهد، ایران

راحله فدوی

دانشجوی دکتری هنرهای اسلامی، دانشکده هنرهای صنایع، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، تبریز، ایران

چکیده

از مهم‌ترین هنرهای رو به زوال سیستان و بلوچستان، سکه‌دوزی است. این پژوهش با هدف تبیین و گونه‌شناسی ساختار و نقوش سکه‌دوزی سیستان و بلوچستان صورت گرفته است. ماهیت این پژوهش، کاربردی است و از نظر نوع، توصیفی – تحلیلی به شمار می‌رود. روش گردآوری اطلاعات، کتابخانه‌ای، مشاهده تصاویر و مصاحبه است. روش تحلیل، کیفی است. روش نمونه‌گیری، گزینشی است و هفت نمونه از ۵۰ سال اخیر بررسی شده است. این پژوهش نشان می‌دهد که نقوش هندسی به عنوان مهم‌ترین عنصر زیبایی‌شناسانه هنر سکه‌دوزی مطرح است. نقوش سکه‌دوزی بلوج با زندگی، طبیعت و بینش مردمان آن منطقه ارتباط کامل و مستقیم دارد. با توجه به نقوشی چون ستاره، خورشید و اعدادی چون ۳، ۵، ۹، ۱۱ و غیره، می‌توان نتیجه گرفت که مردمان سیستان و بلوچستان از علم ستاره‌شناسی و نجوم بهره می‌گیرند. از پرکاربردترین نقوش هندسی در هنر سکه‌دوزی، نقش دایره است. استفاده از تناسبات و قرینگی در نقوشی مانند دایره، مربع، مثلث و لوزی، از اصلی‌ترین قوانین نقوش هندسی در هنر سکه‌دوزی است. نقوش گیاهی نیز به صورت طرح‌هایی انتزاعی شکل می‌گیرند. نقش‌هایی انسانی همانند چشم، انسان، زن و مرد و غیره در نمونه نقوش سکه‌دوزی سیستان و بلوچستان قابل مشاهده است. گوش‌ماهی از نمادهایی است که به اصالت و هویت سکه اشاره دارد. از دیگر ویژگی‌های مهم هنر سکه‌دوزی بلوج، تنوع رنگی و کثرت رنگ‌ها است. رنگ در این هنر، توسط نخ‌های رنگی پشمی شکل می‌گیرد و در بیشتر نمونه‌های سکه‌دوزی، رنگ غالب بر زمینه قرمز و سبز است و رنگ‌هایی چون آبی و سفید نیز در تمامی نمونه‌ها موجود هستند.

واژگان کلیدی:

سکه‌دوزی، سیستان و بلوچستان، نقوش، نماد.

بلوچستان دروازه بین فرهنگ‌های هند و ایران است. قدمت زبانی، فرهنگی و موقعیت جغرافیایی سبب شده تا این سرزمین محلی برای شکوفایی هنر باشد (Nadiem, 2007, p. 13). از نقاشی‌های دره‌نگاران با قدمتی چند هزارساله در جنوب (مکران) تا سفال‌گری و نقاشی‌های کوه اوشیدا در شمال (سیستان)، نقش و شمایل متن اصلی هنر بلوج است (Dashti, 2012, p. 136-137). در فرهنگ کهن منطقه، زنان جایگاه هنری والاپی داشته‌اند؛ چنان‌که آوازهای بلوچی (سوت) را زنان بلوج باید سر می‌دادند (Keiany, 2015, p. 20-25). حضور استعمار انگلیسی و جنگ‌های بلوچستان در آغاز سده گذشته، سبب افول هنر و در مواردی فراموشی یک هنر به‌خصوص، در این خطه شده است (Badalkhan, 2013, p. 120-125). از مهم‌ترین هنرهای رو به زوال، سکهدوزی است. سوزن‌دوزی و یا سکهدوزی، هنری با قدمت و دارای جنبه‌های زیبایی‌شناختی فراوان و از هنر این زنان است. در سکهدوزی نمادها جایگاه بالهمیتی دارند. نقش‌ها بیشتر از طبیعت و مفاهیم اخلاقی سرچشمه می‌گیرند. این پژوهش با بررسی هنر سکهدوزی سیستان و بلوچستان، سبب شناخت ابعاد فرهنگی و کهن این منطقه می‌شود. بر این اساس، هدف این پژوهش، تبیین و گونه‌شناسی ساختار و تقویت سکهدوزی سیستان و بلوچستان است. از این‌رو، پرسش اصلی این است که هنر سکهدوزی سیستان و بلوچستان چه ساختار و تقویتی دارد؟ در این پژوهش، به ساختار و تقویت هنر سکهدوزی سیستان و بلوچستان و در پی آن، معنای تقویت و نمادها مبتنی بر فرهنگ عامه منطقه پرداخته می‌شود که این آثار مربوط به پنجاه سال اخیر هستند.

۱. پیشینه پژوهش

منبعی که به طور مستقیم به ساختار و تقویت هنر سکهدوزی سیستان و بلوچستان پردازد، یافت نشد. تنها در برخی منابع، به سکهدوزی اشاره شده است که در این بخش، به نمونه‌هایی از آن‌ها می‌پردازیم.

جانب‌اللهی در مقاله‌ای با عنوان «مساکن سنتی بلوج»، به این موضوع می‌پردازد که عناصر اصلی هنر سکهدوزی و سوزن‌دوزی آینه است و به عنوان موتفیهایی در مساکن بلوج نیز کاربرد دارد و آینه از مواد اولیه در هنر سکه و سوزن‌دوزی و معنی نمادین و ارزش آینه در تمامی هنرهای بلوچستان یکسان است (Janeb Allahi, 1996). قربانی نیز در مقاله‌ای با عنوان «نقش‌آفرینی با سوزن»، به موضوع تلقیق سوزن‌دوزی با سکهدوزی از لحاظ توع و زیبایی می‌پردازد و نتیجه می‌گیرد که تقویت سوزن‌دوزی کاملاً برگرفته از طبیعت هستند و هنر سکهدوزی نیز همانند سوزن‌دوزی در شکل‌گیری تقویت، آمیخته با طبیعت است (Qorbani, 2002). رنگچیان در مقاله‌ای با عنوان «هنر به مثابه پیشه»، به این موضوع می‌پردازد که سکهدوزی هم می‌تواند به عنوان صنعت در کنار دیگر هنرهای قرار گیرد و منبعی برای درآمد زنان بلوج باشد (Rangchian, 2011).

مرتضوی در پژوهشی با عنوان «بومی‌سازی باستان‌شناسی و هنرهای سنتی» که مطالعه موردی استان سیستان و بلوچستان است، اشاره کوتاهی به هنر سکهدوزی داشته و تنها در توضیح مختصری به هنر سکهدوزی پرداخته است (Mortazavi, 2013). یعقوبی در مقاله‌ای با عنوان «سوزن‌دوزی‌های پوشک زنان بلوج»، به این موضوع می‌پردازد که چه طرح‌ها و رنگ‌هایی در پوشک زنان بلوج به کار رفته است و اشاره موردنی به هنر سکهدوزی نیز دارد (Yaqoubi, 2013). قوی‌پنجه نیز در مقاله‌ای با عنوان «نقش و رنگ در هنر سکهدوزی بلوج»، به موضوع تقویت در هنر سکهدوزی می‌پردازد و هنر سکهدوزی به روش مقوایی و منجوق‌دوزی آینه کار جدید را بررسی می‌کند. او نتیجه می‌گیرد که تولید و عرضه سکهدوزی جنبه خودمنصرفی دارد و هنری بومی است (Qavi Panjeh, 2015).

خسرویان و محمودی عالی در پژوهشی با عنوان «سوزن‌دوزی و جایگاه آن در فرهنگ پوشش مردم بلوج»، به این موضوع اشاره دارند که هنر سکهدوزی می‌تواند ترینی در پوشش زنان بلوج باشد و آینه‌دوزی نام گیرد و پس از آن، به کاربرد هنر سکهدوزی می‌پردازند (& Khosravian & Mahmodialami, 2018) طاهر عزیزی و شیخی در پژوهشی با عنوان «گونه‌شناسی و تحلیل تقویت قوم بلوج در بلوجی دوزی سرحد و مکران»، به بررسی فرمی و محتوایی تقویت می‌پردازند و نتیجه می‌گیرند که تحلیل فرم و تقویت سوزن‌دوزی‌های بلوج برگرفته از باور بلوج است؛ همان‌گونه که تقویت سکهدوزی برگرفته از باور و عقاید بلوج است (Taherazizi & Sheikhi, 2021).

با توجه به موارد اشاره شده، مشاهده می‌شود که در زمینه هنر سکهدوزی، پژوهش‌های محدودی انجام گرفته است. در بیشتر این پژوهش‌ها، تنها به هنر سکهدوزی و زیبایی تقویت پرداخته شده است.

۲. روش‌شناسی پژوهش

ماهیت این پژوهش، کاربردی است و از نظر نوع، توصیفی – تحلیلی به شمار می‌رود. روش گردآوری اطلاعات، کتابخانه‌ای، مشاهده تصاویر و مصاحبه است. روش تحلیل، کیفی است. روش نمونه‌گیری، با توجه به نمونه‌های موجود مرتبط به مورد مطالعاتی، گزینشی است و هفت نمونه از ۵۰ سال اخیر بررسی شده است. برای تحلیل آثار، در هر نمونه از موارد یافت شده سوزن‌دوزی، ابتدا جنبه‌های صوری با شیوه توصیفی بیان می‌شود. در گام دوم، رنگ‌ها که بخشی از ویژگی‌های ظاهری است، به دلیل اهمیت بیشتر، به صورت جداگانه تحلیل می‌شود. در گام آخر، تقویت اثر بررسی و تحلیل می‌شود. بیان معنای صریح با نمادین نقش‌ها در هر اثر، بر اساس مصاحبه‌هایی است که در ادامه اشاره شده است. این متخصصان بر اساس فرهنگ عامه در منطقه، به معنای تقویت پرداخته‌اند. در نهایت این بخش، یک جمع‌بندی و مقایسه درباره تمام آثار صورت می‌گیرد. مصاحبه‌ها در این پژوهش، به شرح زیر بوده است:

– مصاحبه اول: رحمت‌الله، ۱۴۰۱ ه.ش. بازارچه رزاق زاده زاهدان، سکهدوز بلوج.

– مصاحبه دوم: راز بی براهوی، ۱۴۰۱ ه.ش. زاهدان، هنرمند سکهدوز و لیکو خوان بلوج.

- مصاحبه سوم؛ تارا قاسمی، ۱۴۰۱ م.ش. زاهدان، سکه‌دوز معاصر.
- مصاحبه چهارم؛ مبارکی، ۱۴۰۱ م.ش. زاهدان، سکه‌دوز برجسته در سیستان و بلوچستان.

۳. سیستان و بلوچستان

سیستان و بلوچستان در جنوب شرقی ایران قرار دارد که از استان‌های تاریخی و سنتی ایران است و دلایل گویی‌ها و طایفه‌های گوناگون و شناخته شده‌ای است (Boroujerdi & Rahimkhani, 2018, p. 22-23). بلوچستان از دو منطقه جنوب بلوچستان و شمال بلوچستان تشکیل شده است. سیستان و بلوچستان دارای آب و هوای گرم و خشک است (Farzaneh, 2021, p. 36); اما همراه با طبیعت‌های گوناگون گردشگری است. قوم بلوج از اقوام اصیل ایرانی هستند (Jain, 2020, p. 10). بلوچستان دارای شش شهرستان است که عبارت‌اند از ایرانشهر، نیکشهر، چابهار، سراوان، زاهدان و خاش. وسعت این سرزمین به ۱۵۵۰۰۰ کیلومترمربع می‌رسد که طول آن ۵۶۰ کیلومتر و عرضش ۳۷۵ است (Nasch, 1965, p. 11-14). بلوچستان سرزمینی باستانی با آثار کهن است که از هفت تاریخی ۵۰۰۰ ساله برخوردار است. این قوم از نظر پیشینه تاریخی و ساختار اجتماعی - فرهنگی و جایگاه جغرافیایی، نسبت به سایر اقوام ایرانی از ویژگی خاصی برخوردار است (Beikmohammadi, 2009, p. 43-44). اقتصاد سیستان و بلوچستان از دیرباز تاکنون بر پایه دامداری و کشاورزی بوده است و این امر سبب شده تا مردمانی صبور، خونگرم، با ذوق و خودساخته شوند (Gheissari, 2009, p. 312). سرزمین بلوچستان کنونی از نظر جغرافیایی در موقعیتی قرار می‌گیرد که در دوره هخامنشی مکا و گدروزی نامیده می‌شد. کاوش‌های باستانی در مناطقی مانند میرجاوه و لادیز، سی میشن، بپور، اسپیدر، دامن، گشت، فوج که امروزه در حوزه بلوچستان ایران قرار دارند، حکایت از شکوفایی تمدنی این نواحی همزمان با آثار تمدن شهر سوخته در سیستان، تپه یجی در جیرفت و سیلک در کاشان دارد (Mahmoudzehi, 2013, p. 19). بلوج‌ها در زمان‌های گذشته به جنوب آمداند و در دشت‌ها و دامنه‌های کوههای این سرزمین پراکنده گشته‌اند. بلوج‌ها مردمانی چابک و چالاک‌اند، تیز می‌دوند و زود خسته و فرسوده نمی‌شوند. باهوش‌اند و برای فراغت دانش و هنر شوق و استعداد تمام دارند (Yaqmaei, 1976, p. 33-36). مذهب مردم سیستان و بلوچستان تسنن و تشیع است (Sedaqat, 2018, p. 25).

۴. سکه‌دوزی سیستان و بلوچستان

هنرهای سنتی و دستی از ارزش‌های بومی هر منطقه هستند که از گذشته بر جا مانده‌اند و برخی نیز در حال فراموشی هستند (Gazda, 2002, p. 15-16). صنایع دستی و هنر هر ملت، معرف دُوق و خلاقیت و اصالت تاریخی آن منطقه است که برای زنده نگهداشتن هنرهای سنتی نیاز به آموزش و معرفی آن‌ها است (Ghirshman, 1964, p. 10-11). هنرهای گوناگونی میان قوم بلوج رایج است. عواملی مانند طبیعت، فرهنگ، اعتقادات و تاریخ باعث ایجاد رنگ، فرم، نماد و نقوش گوناگون سبب جنبه زیبایی‌شناسی در هنر منطقه از سیستان و بلوچستان شده است. ارتباط مستقیم بین طبیعت و نقوش را می‌توان در هنرهایی چون قالی‌بافی، گلیم‌بافی، سوزن‌دوزی، خولک‌بافی، دونی‌بافی، موسیقی، لیکوچوانی، سیس‌بافی، پروازدوزی، سیاه‌دوزی، خامه‌دوزی، حصیر‌بافی، سفال‌گری، زیورآلات و سکه‌دوزی مشاهده کرد (Sedaqat, 2018, p. 36). هنرمندان با ایجاد نقوش و فرم‌های زیبا بر روی بافت‌های ایشان سعی دارند تا به جبران کاستی‌های طبیعت پیرامونشان پیردازند و به این ترتیب، هنرمند، هستی را نه آن چنان که هست، بلکه آن چنان که میل داشته به تصویر کشیده است (Rahdar, & Khedri, 2016, p. 60). این دیدگاه در تمام تمدن‌ها و هنرهای پاییند به سنت جاری است (Amin Khandaqi & Hendesi, 2022, p. 363-366). بسیاری از هنرهای بلوج رو به فراموشی سپرده شده است. در این پژوهش، به هنر سکه‌دوزی می‌پردازیم که دومین هنر رودوزی بلوچستان است.

پیشینه هنر سکه‌دوزی به دوره صفویه برمی‌گردد. سکه‌دوزی از جمله هنرهای سنتی و دستی منطقه بلوچستان است و از آنجایی که تریبات بر روی پارچه دوخته می‌شوند، رودوزی نام می‌گیرد. منظور از رودوزی، آن دسته از صنایع دستی است که طی آن نگاره‌های سنتی، با استفاده از نخ‌های فلزی یا رنگی با به کارگیری ابزار و وسایلی همچون سوزن، قلاب و نظایر آن بر روی پارچه و لباس نقش می‌بنند. در ایران ۱۱۵ نوع رودوزی شمارش شده است (Yavari, 2006, p. 48). هنر سکه‌دوزی، نوعی آویزه تریبی بر روی دیوار است و در مناطق بلوچستان، به آن هنر منزل هم می‌گویند که معمولاً در این هنر، پارچه‌ها را به اشکال هندسی خاص مانند مثلث و لوزی می‌برند و با اشیایی چون سکه، آینه‌های هندسی، صدف، گوش‌ماهی، خرمهر، نخ‌های طبیعی و مهره‌های رنگ و منگله‌های پشمی تریب می‌کنند. سپس پارچه‌های بریده شده هندسی را به هم می‌دوزند. در گذشته مردم بلوچستان هنر سکه‌دوزی را برای پهنه کردن بر روی رختخواب‌ها و پرده و حتی تریب گردن شتر برای عروس استفاده می‌کردند (Yavari, 2006, p. 46-47). امروزه هنر سکه‌دوزی اصالت قدیم خود را از دست داده و به هنری بی‌جان و فراموش شده تبدیل شده است. کاربرد امروزی آن را می‌توان در محصولاتی چون عرقچین، لباس، پیش‌سینه، جانمایی، رومیزی و حتی آویزه‌های تریبی مشاهده کرد.

در سکه‌دوزی، قرمز، بنفش، زرشکی، نارنجی، قمه‌های و بهطور کلی، انواع رنگ‌های قرمز، ۸۰ درصد انتخاب رنگ را تشکیل می‌دهند. اصولاً رنگ‌هایی که در روستاهای آن‌ها استفاده می‌شود، نسبت به نوع رنگی که در شهرهای بزرگ مورد استفاده قرار می‌گیرند، از اصالت بیشتری برخوردارند. در گذشته، نخ‌های مورد استفاده، بیشتر رنگ‌های سبز کمرنگ، نارنجی، صورتی، پسته‌ای، قرمز کمرنگ (برگرفته از تینک؛ نوعی سنگ منگنزی) بود. امروزه برای دوخت انواع قطعه‌های جامه زنان، از نخ‌های تیره استفاده می‌شود. انواع نخ‌های مورد استفاده از جنس ابریشم و پنبه است که بیشترین نخ مورد استفاده نخ پنبه‌ای است که به راحتی می‌توان آن را در بازار از واسطه‌ها دریافت کرد. نخ‌های به کار رفته در ترکیب هنر سکه‌دوزی و سوزن‌دوزی، به صورت مختلف و متعدد انتخاب می‌شوند که بیشتر از نخ‌هایی به رنگ تیره استفاده می‌شود (Qavi Panjeh, 2015, p. 11).

۵. تحلیل آثار

در این بخش، هفت نمونه از آثار یافت شده سکه‌دوزی از منطقه سیستان و بلوچستان بر اساس مطالعه سیستان و بلوچستان که درباره معانی نقش و نمادها از مصاحبه‌ها به دست آمده، تحلیل و بررسی می‌شوند. حاصل این بخش، در انتهای برای بازشناسی این هنر و مقایسه نمونه‌ها کارکرد دارد.

۱-۱. نمونه اول

شکل ۱: سکه‌دوزی بلوچستان، (Noori, 2022)

در (شکل ۱)، نمونه‌ای از سکه‌دوزی شمال بلوچستان و منطقه سیستان را مشاهده می‌کنیم. این اثر در حدود سال ۱۳۳۰ ه.ش ایجاد شده و شامل یک تخته (جل) همراه با حاشیه و ریشه‌ها (پلک) است. می‌توان گفت دوخت و طرح این سکه، یکی از اصیل‌ترین نمونه‌های هنر سکه‌دوزی است. حدود ۳ متر طول و ۶۰ سانتی‌متر عرض دارد که بر روی گدان دوخته شده است. تمامی اجزاء موجود در این نمونه، طبیعی بوده و با ابزار سنتی تولید شده است. عدم استفاده از فلز، از خصوصیات باز این اثر است. سکه موجود در این اثر، علاوه بر جنبه زیبایی و تزئینی، جنبه کاربردی هم داشته است. در این نمونه، اشکالی چون دایره‌های کوچک و بزرگ، لوزی و مثلث مشاهده می‌شود که توسط این اشکال، نقش اصلی شکل گرفته است. نخ‌های رنگی به صورت تکرینگ قابی را اطراف آینه تشکیل داده است که به آن دوخت قاب‌دوزی می‌گویند. گوش‌ماهی‌های ریز به اطراف نخ‌ها، زیبایی ویژه‌ای به آینه‌ها افزوده‌اند. دکمه‌های کوچک صدفی نیز وجود دارد که تراشی به شکل چشم بر روی آن‌ها صورت گرفته است. این دکمه‌ها زمینه اثر را به صورت خطی، زیگزاگ، مثلثی و گل پر کرده است. دوخت‌هایی که دکمه‌های صدفی را به زمینه محمل متصل کرده‌اند، بخشی از طرح و رنگ را تشکیل داده‌اند که به آن دوخت شلال ساده می‌گویند. سکه‌دوزی موجود نوعی از سکه است که بر روی تلی نصب و بر روی رختخواب‌ها استفاده می‌کردد؛ به‌گونه‌ای که وسایل چیده شده در زیر نمایان نگردد و یا توسط آویزهای فلزی که در پشت کار متصل می‌شده است، به دیوار یا سردر خانه‌ها سکه را آویز می‌کردد. در رنگ غالب زمینه، سرخ و قهوه‌ای و سبز دیده می‌شود؛ گرچه در گذر زمان، رنگ‌ها دچار تغییرات شده‌اند؛ اما همچنان می‌توان حضور رنگ‌هایی چون قهوه‌ای، سبز، نارنجی و آبی را مشاهده کرد. در واقع، رنگ‌پردازی‌ها بدون تداخل است و سعی شده رنگ‌ها به صورت یگانه اطراف آینه‌ها را بگیرند. زرد یا نارنجی روشن، به عنوان روشن‌ترین رنگ و قرمز تیره، به عنوان تیره‌ترین رنگ به کار گرفته شده است. این دو رنگ شدیدترین کنتراست تیره و روشنی را ایجاد کرده‌اند.

طبق مصاحبه‌ها، زرد، بیانی از نور، روشنایی، خورشید و روز است. در کنار این دو طیف، رنگ‌های سرد و گرم دیگر چون سبز، آبی و نارنجی سبب شده تا تیره و روشنی یکسانی در اثر ایجاد شود. استفاده از گوش‌ماهی درشت (کچک)، مربوط به دریاچه هامون است. همچنین استفاده از سکه در روایت متن اصلی کار، از مشخصات باز این اثر است. کچک در بلوچستان نمادی از پاکی و زیبایی درونی است. صدف‌ها معنای زنانه دارند. نمونه موجود، نقش اصیل پنج آینکی (پنج آینه‌ای) را دربر دارد. می‌توان گفت این نقش یکی از اصیل‌ترین نقش‌سکه‌دوزی مربوط به سیستان است و این نقش توسط آینه‌های گرد شکل گرفته است. دوخت متراتکم پلک‌ها به بخش پایین کار وزن بالایی می‌دهد و برخلاف متن کار، دارای الگوی تکرارشونده هستند. اندازه متن بدون حاشیه‌ها با اندازه پلک‌ها (منگوله‌ها) برابری دارد و بافتده در ترکیبات نقش‌ها از الگوی اعداد ۱۲، ۹، ۷، ۵، ۴ و ۳ پیروی می‌کند. استفاده از نماد صلیب به‌وضوح قابل مشاهده است. گلهای کوچک حاشیه‌ها دارای ۱۲ صدف کوچک به عنوان گلپر است و تناسب و تعداد در دیگر نقش‌ها نیز دارای الگوی تکراری هستند. نقش‌ها در یک لوزی با ۹ آینه ترسیم می‌شوند و توسط ترکیب ۳ دایره عمودی (مجموع ۷ آینه) از نقش دیگر جدا می‌شوند. طبق مصاحبه‌ها، ۴ عنصر پایه در فرهنگ بلوچستان دارای جایگاه اعتقادی هستند که آب، باد، خاک و آتش را در بخش پلک‌ها (ریشه و منگوله‌ها) می‌توان دید. هر پلک دارای تمام عناصر وجودی است که از بالا و قسمت پایین به قهوه‌ای (خاک) ختم می‌شود؛ گویی که هر پلک یک انسان را شناسان می‌دهد، انسان‌هایی در کنار هم که متن کار را مانند یک آسمان پرستاره استوار نگه می‌دارند. از کچک‌ها و صدف‌های هامون در متن کار به‌خصوص در تزئین ریشه‌ها بسیار استفاده شده است؛ زیرا هامون دارای تقدیس است. بافتده از این عنصر استفاده می‌کند تا به اثر جنبه روحانی دهد و نمادی از سعادت را بیان

کند.

۲-۵ نمونه دوم.

شکل ۲: سکهدوزی بلوچستان، (Noori, 2022)

در (شکل ۲)، سکه‌ای را مشاهده می‌کیم که مربوط به بخش جنوبی بلوچستان، منطقه مکران است. تولید اثر مربوط به دهه ۱۳۴۰ هش است. جُل یا زمینه اصلی، ترکیب بزرگتری نسبت به ریشه‌ها دارد. در این نمونه، استفاده از سکه جایگاه کمتری در کار دارد و مرواریدهای رنگی بخش بیشتری از تزیینات را تشکیل داده است. استفاده از فلز در این نمونه مشاهده می‌شود که همانند قابی اطراف ریز آینه‌ها را دربر گرفته است. طرح و نقش در این نمونه از سکهدوزی تحت تأثیر فرهنگ و هنر هندوستان است و دلیل آن تزدیکی منطقه مکران به هندوستان است. در زمینه اصلی، وجود آینه‌های گرد بزرگ را مشاهده می‌کنیم که اطراف آن با آینه‌های کوچک در دو سایز مختلف تزیین شده است. آینه‌های مریع در نقوش زمینه قابل مشاهده است. اطراف تخته اصلی، دو حاشیه یکی در بالا و دیگری در پایین تزیین شده است. خطوط اصلی حاشیه با سکه (دکمه‌های صدفی) تزیین شده و طرح حاشیه‌ها طرح‌های چوتل و مثلثی هستند که توسط دکمه‌ها و مرواریدهای رنگی شکل گرفته است. نقشی چون دائیره، مریع، لوزی و مثلث تمامی طرح‌ها و نقش‌های سکه را تشکیل داده است. وجود پُلک‌های یک‌دست و قرینه در انتهای اثر را که به حاشیه پایینی متصل شده‌اند، مشاهده می‌کنیم. کُچک‌های بزرگ در لابه‌لای پُلک‌های مشتی به سکه زیبایی بیشتری می‌بخشنند.

زمینه اصلی سکه، توسط مخلعی نارنجی بر روی پارچه‌ای گدانی شکل گرفته است. در این نوع قاب‌دوزی، اطراف آینه‌ها به صورت چند رنگ به کار رفته است و وجود تالتالیتی رنگی در تمام اثر مشاهده می‌شود. طبق مصاحبه‌ها، در فرهنگ این منطقه، رنگ آبی در اطراف قاب آینه‌ها و در مرواریدها، نشان از پاک بودن دارد و آبی همانند قرمز و سبز، رنگی پرکاربرد در هنر سیستان و بلوچستان است. وجود رنگ آبی در کنار زمینه نارنجی، نشان از کاربرد دو رنگ مکمل است. رنگ سبز در طیف رنگی مختلف در حاشیه، زمینه اصلی و ریشه‌ها مشاهده می‌شود و حس زنده بودن و زندگی را بیان می‌کند. سبزهای سکه موجود نظیر سبز ماشی، سبز زیشمی، سبز زیتونی و صدری است و تداوم و اعتبار را تداعی می‌کنند و نشان از طبیعت دارد. طیف رنگ‌هایی از نارنجی در قاب آینه‌ها و دکمه‌های رنگی، زمینه متحمل و حتی پُلک‌های ریشه مشاهده می‌شود. رنگ نقره‌ای در اطراف قاب آینه‌های ریز همانند خاکستری نقش بسته است و در میان رنگ‌های سرد و گرم، حالتی خشی را بیان می‌کند. خاکستری متالی همانند نقره‌ای در ترکیب با رنگ‌های دیگر، به بیان قدرت و جسارت می‌پردازد. وجود رنگ فیروزه‌ای سبب نوآفرینی در این نمونه از سکهدوزی است.

طرح اصلی زمینه در این نمونه از سکهدوزی، تیر و دل، نام دارد. دل، به آینه گرد در وسط زمینه گفته می‌شود و تیر، چهار آینه است که در ردیف‌های دو تایی به صورت خطی در اطراف آینه دل قرار گرفته است. نقش مثلث در اثر، جایگاه بیشتری دارد و همچنین نقشی از چندضلعی‌های دیگر در کار دیده می‌شود. استفاده از ترکیب عدد ۹ و ۱۱ در کار تکرار شده است و در ریشه و پُلک‌ها عدد ۱۱ مشاهده می‌شود. درخت نخل را در نقوش زمینه می‌بینیم که در فرهنگ بلوچستان دارای قدس و شخصیت و نماد فراوانی و برکت است و به این نقش دموکی می‌گویند.

در دل هر طرح، آینه‌ای بزرگ که در اطراف آن مهره‌های همانند اشعه نور، نقشی از خورشید را نشان می‌دهد و بیان گر نمادی از خورشید و نور است. در بلوچستان، خورشید به معنای روز و روشنایی (رُج) است. در حاشیه‌ها، نقوش زیگزاگی به نام نقش چوتل به کار رفته است که همانند کوه‌هایی در کنار هم نقش آفرینی می‌کنند. در ریشه‌ها، نمادگرایی اعدادی چون ۱، ۲، ۳، ۶ و ۱۱ مشاهده می‌شود. عدد ۱ به رنگ آبی در بین اعداد و رنگ‌های دیگر در مرکز منگوله‌ها به کار رفته است و به آن کُچک متصل شده است و می‌تواند نمادی از پاک و مقدس بودن دریاچه هامون و سفیدی کُچک را نشان دهد که بیان گر معصومیت زن است. عدد ۱ عددی یگانگی و یکتایی خالق اشاره دارد. عدد شش در ابتداء و انتهای منگوله‌ها همراه با ترکیب عدد سه است که در دو دسته منگوله سه تایی قرمز رنگ عدد شش شکل گرفته است.

شکل ۳: سکه چلچوک، (Noori, 2022)

در (شکل ۳)، ابتدا سکه در تکه‌های جداگانه دوخته می‌شود و بعد تکه‌ها به هم متصل می‌شود که به آن چلچوک یا همان چهل تکه می‌گویند. چهل تکه به صورت جدا دوخته می‌شود و سپس به هم متصل می‌شوند و تکه‌ها معمولاً در ابعاد ۲۰ × ۲۰ انتخاب می‌شوند. اشکال معمولاً بیشتر در شکل مریع، لوزی، مثلث دیده می‌شوند و حاشیه کار به صورت مستطیل شکل گرفته است. این نوع سکه فقط جنبه تزئینی و دیوارکوب دارد. آینه‌ها به صورت تک آدنکی (تک آینه‌ای) به کار رفته‌اند و وجود منجوق و آینه‌های ریز قاب‌دار، نشان می‌قدمت زیادی ندارد. اشکال آینه‌ها به صورت گرد است که اطراف آن‌ها با نخ قاب‌بندی شده و اطراف قاب نفعی را دکمه‌های پلاستیکی احاطه کرده است. در طرح، از آینه‌های ریز با قاب طلایی (طلاییک) به عنوان مرکز گل‌هایی استفاده شده است که اطراف آن با مهره‌های سفید اشکی مانند پر شده و شکل گل را ایجاد کرده است. در حاشیه‌ها، نقش آینه بزرگ به عنوان مرکز و ۵ آینه و گلبرگ در اطراف آن‌ها دیده می‌شود که همانند گل پنج‌پر نقش آفرینی می‌کنند. تزئینات با منجوق‌های طلایی و آبی همانند طرح خورشید در زمین مشاهده می‌شود و در حاشیه نقش ۶ گلبرگ را به خود گرفته و در تکه‌های کوچک به صورت نقش خورشید دیده می‌شوند. تمام اطراف هر مریع (تکه) و حاشیه اصلی کار، با دکمه‌های پلاستیکی طرح صدفی تزیین شده است. این تزیینات در برخی از بخش‌ها، به صورت مثلثی است. قسمت اتصال هر تکه به تکه دیگر، با یک پلک رنگی کاموایی تزئین شده است. رنگ‌های هر ردیف در یک راسته، یکی هستند. در بخش پایینی، سکه تکه‌ها به صورت مثلثی شکل گرفته‌اند. طرح درون آن‌ها، ۳ آدنکی (۳ آینه‌ای) با یک گل منجوقی است. در رأس هر مثلث، یک منگوله متصل شده است که با کوچک تریین شده و دارای تزیینات منجوق دوزی است. این منگوله‌های سه‌تایی تماماً با دست درست و منجوق دوزی شده و سپس به سکه متصل می‌شوند.

رنگ‌های موجود در نمونه سکه چلچوک، بسیار محدود هستند. رنگ غالب در زمینه مشکی است. مشکی دقیقاً در مقابل رنگ سفید مهره‌های اشکی و دکمه‌های صدفی قرار گرفته است. سازندگان متحمل مشکی را برای بهتر جلوه دادن مهره‌ها و نقش به کار بردند. تمامی تکه‌ها، مهره‌ها و دکمه‌های طرح صدفی، رنگ سفید را نشان می‌دهند که بیان گر خلوص است. این امر یکپارچگی خاصی به نقش داده است. سفید، رنگی پاک است و نشان از مقدس بودن دارد. در کنار زمینه تیره کتراست شدید تیرگی و روشنی را ایجاد کرده و سبب بیان صلح درونی شده است. همان‌طور که مشاهده می‌کنیم قاب اطراف تمامی آینه‌های بزرگ به صورت تکرنگ، آبی شکل گرفت. رنگ آبی در تزئین منجوق‌ها در کنار آینه‌های کوچک طلایی به چشم می‌خورد که طلایی نام خود را از عنصر طلا گرفته و در دسته رنگ‌های گرم قرار می‌گیرد. بر اساس مصاحبه‌ها، در این آثار، طلایی می‌تواند معنای ثروت و دارایی را نشان دهد و بر روی زمینه مشکی و در کنار رنگ آبی، نمادی از بخشندگی و سخاوت باشد. رنگ‌هایی چون سبز، قرمز، صورتی، قهوه‌ای و بنفش تیره و نارنجی در پلک‌ها (منگوله‌ها) به کار رفته است و جنبه تزئینی دارد. در هر ردیف از محل اتصال تکه‌ها، رنگ پلک‌ها در راستای افقی تا انتهای سکه به یک رنگ است و از بالا از رنگ قرمز شروع شده و صورتی سپس سبز و بنفش و دوباره سبز قرار گرفته، در انتهای، در رأس هر مثلث از سکه دوزی را پلک رنگ آبی تشکیل داده که محل اتصال به منگوله‌های قهوه‌ای است.

نقش اصلی به کار رفته در نمونه سکه چهل تکه، نقشه مریع است که در چهل بخش به کار رفته است. نقش چهل تکه، نقشی مقدس است؛ زیرا دارای ۴۰ مریع است و بیشتر مکان‌های مقدس را به شکل چهارگوش می‌سازند. پس از مریع، وجود دایره (آینه‌ها) در مرکز هر مریع نقش آفرینی می‌کند. دایره، دومین نماد از ۴ نماد اصلی مرکز است. در فرهنگ بلوچستان، دایره در مرکزیت مریع، نمادی است از زندگی که بر روی زمین (مریع) در حال چرخش است و زندگی بخشی می‌کند. در این نمونه، دایره‌ها با ترکیب رنگ آبی نمادی از آسمان پیدا کرده و در ترکیب با مریع، گویی بیان گر گفت و گوین آسمان و زمین است. وجود تک آینه‌ها، نشان از عدد یک دارد. همان‌طور که مردم سیستان و بلوچستان یکتاپرست هستند، عدد یک نزد آن‌ها مقدس بوده و بیان گر یکتاپرستی خدای احد و یگانه است. وجود نقش منجوق‌ها با مرکزیت آینه‌های ریز با قاب طلایی، سبب شکل گیری نقش خورشید شده که خورشید در شمال و جنوب بلوچستان سیار مقدس است و بیان گر روز (روج) و روشنایی است. وجود پنج گل با تزئین مهره‌ها و طلاییکه‌ها با مرکزیت آینه در حاشیه، می‌تواند بیان گر گل پنج‌پر باشد که نشان از عدد ۵ دارد و عدد ۵ از عدد ۳ (مردانگی) و ۲ (زنانگی) شکل گرفته است. اعدادی چون ۶ هم در

سکه چهل تکه قابل مشاهده است.

۴-۵. نمونه چهارم

شکل ۴: سکهدوزی بلوچستان، (Noori, 2022)

در (شکل ۴)، نمونه‌ای دیگر از سکهدوزی بلوچستان را مشاهده می‌کنیم که بر روی پشم بز دوخته شده است. ابعاد این نمونه معمولاً در ۳ یا ۴ متر طول و ۵۰ یا ۶۰ سانتی‌متر عرض است. در پشت کار، حلقه‌های فلزی دست‌ساز نصب می‌شود تا بتوانیم سکه را به دیوار آویز کنیم. طرح زمینه، برگرفته از نقوش لوزی مانند و مثلث است که توسط برش پارچه‌های محملي، شکل گرفته است. طرح اصلی در داخل هر لوزی، نقوش پنج آینه‌ای است که اطراف آینه‌ها با نخ‌های رنگی به صورت قاب‌بندی دوخته شده است. وجود دکمه‌های صدفی در اطراف قاب آینه‌ها به صورت اشکالی چون گرده، ستاره‌اي، مثلثي و در حاشيه، به صورت نوارهایي با تزيين زيجراگي دیده می‌شود. در اطراف دل کار (لوزي‌ها)، مثلث‌هایي با نقش تک آينه شکل گرفته است. سکه موجود داراي دو حاشيه بار يك يكى در بالا و دیگرى در پاين و يك زمين در بين دو حاشيه را دارا است. در انتهای، منگوله‌هایي (پلکها) به صورت مشتی تمام طول پاين سکه را تزيين کرده است. بين مشتی‌ها كچك قرار گرفته است و قرينه نقوش و طرح در تمامي تزيينات دیده می‌شود.

رنگ اصلی زمینه، توسط سبز روشن و قرمز تيره شکل گرفته است و اين دو رنگ به صورت مكمل، زيباني بصري و پژوهائي را در تمام سکه نمایان ساخته است. رنگ آينه‌ها در نقش (چوكها) يكى است. در طرح‌های لوزی با رنگ مرکز، به صورت تک‌رنگ و رنگ‌های آينه‌های دیگر، در يك راستا به يك رنگ است. رنگ‌های موجود در تزيينات هر طرح از متحمل متفاوت است. رنگ‌های گرم در اين سکه، ييشتر كاربرد داشته است. در جايي که قرمز در كثار نارنجي و بنفش، مكمل هم نیستند، كتراست همزمانی رنگ را ايجاد مي‌کنند. كتراست همزمانی از اين حقيقت ناشي می‌شود که چشم با مشاهده هر رنگ، به طور همزمان به مكمل آن نياز پيدا مي‌کند و در صورت عدم حضور اين مكمل، خود به خود آن را ايجاد مي‌کند.

در سکه موجود، رنگ‌هایي چون سبز، قرمز تيره، زرد، قرمز روشن، نارنجي، بنفش و آبي به کار رفته است. در اين اثر، ۷ رنگ موجود است که قرمز و سبز در يك مكمل و نارنجي و آبي در مكمل دیگر و زرد و بنفش هم به صورت مكمل به کار گرفته شده است. در ريشه‌های کار، همانند نمونه سکه اول، رنگ آبي در بين رنگ‌های دیگر، چون نارنجي و سبز قرار گرفته است و كچك‌هایي در اطراف آن نصب شده‌اند، حسن دريا را به اين رنگ القا مي‌کنند؛ در ياری جوشان در كثار دو نارنجي آتشين، رنگ قرمز تيره در رأس و انتهای منگوله‌ها نشان از شن و ماسه در بلوچستان است.

نقش اصلی در اين سکه، نقش اصيل ۵ آينه‌اي (۵ آينه‌اي) است که در اطراف هر آينه، به صورت دوراني با دکمه‌های صدفي تزيين شده است. در مرکز هر چهار آينه، يك آينه به صورت تکي با تزيينات ستاره‌اي، شکل گرفته و بيان گردن، روشنيابي و روز (روج) در بلوچستان است. در زمينه طرح، (چوك) را مي‌توان مشاهده کرد که در آن، يك آينه به صورت تکي نقش بسته و تزيينات مثلثي مانند، توسط دکمه‌های صدفي در هر چك صورت گرفته است. بر اساس مصاحبه‌ها، در اين آثار، مثلث در سيسitan و بلوچستان نمادي از کوه و کوه ييانی از استقامت و ايستادگي است. نقش‌ها از الگوي ۳ و ۵ پيروري مي‌کنند. نقش آينه‌ها در هر لوزي با ترکيب سه دايره عمودي و سه دايره افقی شکل گرفته‌اي است که يك دايره در نقوش عمودي و افقی يكسان است و به عنوان مرکز کاربرد دارد. خطوط زيجراگي در حاشيه‌ها، نمادي از طرح چپي و راستي و (چوتل) هستند که يك نقش تزييني در سکهدوزي است. الگوي عدد ۳ در طرح‌های مثلثي بسيار دیده می‌شود. وجود كچك‌ها (گوش ماهي) در ريشه‌ها که از دريache هامون گرفته شده است، مقدس بودن هامون را نزد مردمان سيسitan و بلوچستان بيان مي‌کند. گوش ماهي‌ها علاوه بر مفهوم پاک بودن نمادي از ثروت و روزي را در مناطق مختلف بيان مي‌کند.

۵-۵. نمونه پنجم

شکل ۵: سکه پنج آینه‌ای، (Noori, 2022)

(شکل ۵)، از آثار شمال بلوچستان، منطقه زاهدان است. این اثر تولید دهه ۱۳۶۰ م.ش است. اثر فارغ از مصنوعات است و استفاده از سکه (دکمه‌های صدفی) در کار با وسوس زیادی انجام شده است. کُچک‌ها در کار، به شکل اصیل آن به کار رفته‌اند. زمینه اصلی توسط دو حاشیه باریک، یکی در بالا و دیگری در پایین شکل گرفته است. هر حاشیه توسط سکه‌ها به سه قسمت تقسیم شده است و دارای یک زمینه باریک و دو حاشیه سکه‌ای است. نقش اصلی به صورت مثلثی و لوزی توسط پارچه مخلعی در دو رنگ شکل گرفته است. تزیینات آینه‌ها به صورت اشکال گرد در دو ابعاد آینه ریز و درشت انتخاب شده است. نقوش اصلی دل کار، نقش پنج آینه‌ای است که اطراف هر آینه بزرگ، توسط سکه (دکمه‌های صدفی) نقشی همانند ستاره نقش بسته است. در رأس و محل اتصال نقوش مثلثی پارچه‌های متحمل، یک آینه گرد با تزیینات قاب‌دوزی نخ و کُچک‌های ریز مشاهده می‌شود. در اطراف هر آینه، قاب‌دوزی‌ها توسط نخ به صورت رنگی یگانه صورت گرفته است و سپس حاشیه‌ای از کُچک‌های ریز در اطراف آن شکل گرفته و توسط سکه تزیین شده است. در حاشیه و زمینه اصلی، نقش گل توسط ریز آینه‌ها مشاهده می‌شود. نقش گل و صلیب توسط سکه‌ها نیز در تزیینات حاشیه قابل مشاهده است. در تمام سطح اثر، زمینه و طرح توسط دکمه‌های صدفی وجود دارد. در حاشیه پایینی طول سکه، پُلک‌هایی یکدست با نظم و به صورت مُشتی شکل گرفته و توسط گره ریشه‌ها به زمینه متصل شده است و در میان پُلک‌ها، گوش‌ماهی‌های دریاچه هامون را مشاهده می‌کنیم. رنگ اصلی زمینه به رنگ بنفش مایل به صورتی و سبز انتخاب شده است. هر دو رنگ را در تزیینات زمینه و ریشه‌ها نیز مشاهده می‌کنیم. در تزیینات قاب‌دوزی آینه‌ها، رنگ زرد و نارنجی به کار گرفته شده است و هر دو نور و روز را تداعی می‌کنند. رنگ سفید سکه‌ها و کُچک‌ها در تمام اثر، معصومیت و پاک بودن را بیان می‌کند. رنگ آبی، به صورت تیره در قاب آینه‌ها و پُلک‌هایی مُشتی به کار رفته است. به طور کلی، تنوع رنگی در این اثر، بسیار کم است.

در حاشیه‌ها، از ترکیب گل و صلیب استفاده شده است. شکل دایره وسط گل نمادی از وحدت و مرکزیت است. بر اساس مصاحبه‌ها، در این آثار، گل مظہر زیبایی و روح، قلب و عشق است. نقش ستاره در اطراف قاب آینه‌ها توسط سکه‌ها قابل مشاهده است. در سیستان و بلوچستان، ستاره‌شناسی از اهمیت والایی برخوردار است. نقش دایره، نقشی تکراری در تمامی نمونه‌های سکه‌دوزی سیستان و بلوچستان است. نقوش مثلثی در تزیینات چُک در زمینه اثر به کار رفته است. مثلث و وجود آینه‌ها در داخل آن، نماد عدد ۳ را نشان می‌دهد. عدد سه از ترکیب ۱ و ۲ حاصل شده و زندگی و تجارت زندگی را نشان می‌دهد. دقت هندسی در این کار بالا نیست و این بررسی را در ترکیب‌ها ساخت می‌کند. عدد ۵ در نقش اصلی قابل مشاهده است که توسط آینه‌ها در رأس اتصال مثلث‌ها شکل گرفته است. پُلک‌های انتهای سکه‌دوزی در ۱۱ گره به صورت ستی بلوجی شکل گرفته‌اند. روش مُشتی منگوله‌ها در این نمونه نیز تکرارشونده است. چهار عنصر آب، باد، خاک و آتش نیز به صورت نقشی تکرارشونده در ریشه‌ها قابل مشاهده هستند. عنصر آب در وسط قرار گرفته و دو کُچک در اطراف آن متصل شده است. عنصر آب در منگوله‌ها، مقدس بودن دریاچه هامون که از آن گوش‌ماهی‌ها را به دست می‌آورند، یادآور می‌شود. دریاچه هامون در سیستان و بلوچستان نمادی از زندگی است و تصویری از تولد و مرگ را با هم دارد. مفهومی از پویایی و متحرک بودن را بیان می‌کند و با عنصر آب در ارتباط است.

۵-۶. نمونه ششم

(شکل ۶)، یک اثر هنری از بخش مرکزی بلوچستان، ابرانشهر است. سال تولید کار حوالی ۱۳۵۰ م.ش است. اثر بر روی پشم بز با زمینه‌ای روشن از پارچه متحمل سکه‌دوزی شده است. این اثر دارای دو حاشیه در بالا و پایین و یک سطح در بین است. در انتهای، منگوله‌ها به قسمت حاشیه پایینی متصل شده‌اند. نقوشی هندسی چون دایره، لوزی، شش ضلعی و مثلث در تمامی اثر به کار رفته است. وجود سوزن‌دوزی را در تزیینات حاشیه و زمینه توسط نخ‌های رنگی مشاهده می‌کنیم. آینه‌ها به صورت اشکال گرد در دو سایز کوچک و بزرگ در زمینه و حاشیه به کار رفته‌اند. آینه‌ها در طرح اصلی توسط نخ‌ها به صورت چند رنگ قاب‌دوزی شده است. تزییناتی که در ترکیب با آینه‌های ریز سوزن‌دوزی شده‌اند، نقشی از چشم را پدید آورده‌اند. وجود کُچک‌های ریز در زمینه در اطراف قاب آینه‌ها مشاهده می‌شود و به اثر اصالت می‌بخشد. دکمه‌های صدفی در این نمونه از سکه‌دوزی بلوچستان، به عنوان نماد اصلی از تزیینات در دوخت حاشیه‌ها و نقوش اصلی زمینه به صورت خطی، لوزی و مثلثی به کار رفته است. استفاده از نخ‌هایی از جنس طبیعی و عدم وجود مصنوعات قابل مشاهده است. ترکیب رنگی فراوان اثر، نشان از مشخصات هنر جنوب بلوچستان دارد. در انتهای، پُلک‌ها و منگوله‌ها به روش مُشتی به

همراه تزییناتی از گُچک به صورت قرینه قابل مشاهده هستند.

شکل ع: سکه‌دوزی بلوچستان، (Noori, 2022)

رنگ زمینه به صورت رنگ سبز روشن و صورتی (گل‌بهی) انتخاب شده است که به مرور زمان، رنگ‌های محمل از بین رفته‌اند و فقط در نقاطی محدود مشاهده می‌شوند و تنها زمینه کرم رنگی از زمینه بافت محملی به جای مانده است. وجود رنگ سبز به عنوان رنگ اصلی، سبب درخشش رنگ‌های دیگر شده است. طیف رنگ‌های سبز روشن در سوزن‌دوزی‌های زمینه نیز مشاهده می‌شود. در ریشه‌های سبز تیره بیانی از تداوم و اعتبار را تداعی می‌کند. نارنجی محمل زمینه در ملايم‌ترین حالت به کار گرفته شده است و نشان از رنگ گل‌بهی دارد. ترکیب رنگ فراوان در تمامی اثر قابل مشاهده است. در اطراف آینه‌ها، نخ‌های قاب‌دوزی نیز به صورت ترکیبی از رنگ‌های مختلف دیده می‌شود. وجود رنگ آبی در زمینه، حاشیه و ریشه‌ها به صورت کمرنگ و پر رنگ، احساسی از آرامش را در تمام سکه‌دوزی نمایان می‌سازد. وجود رنگ صورتی که در اطراف برخی ریز آینه‌ها سوزن‌دوزی شده است، نوعی مؤثث بودن و زنانگی را بیان می‌کند. در کنار آن، رنگ‌هایی چون نارنجی و قرمز مشاهده می‌شود. نارنجی نیز مانند قرمز سرخی آتش را نشان می‌دهد و در بیان، به عشق و شادی می‌پردازد. قرمز همانند نمونه‌های قبلی به صورت پرکاربردترین رنگ در هنر سکه‌دوزی پدیدار می‌شود و در ریشه‌های اثر نیز قابل مشاهده است. رنگ جدیدی همانند قوه‌های روشن و خردلی در این نمونه وجود دارد که در نمونه‌های قبلی مشاهده نمی‌شود.

نقش اصلی و قالب بر این نمونه، نقش چشم (چم) است که بر زمینه و حاشیه توسط آینه‌های کوچک و سوزن‌دوزی شکل گرفته است. نقش چشم در بیشتر هنرهای سیستان و بلوچستان نمادی پرکاربرد و مقدس است. نقش آینه در اشکال گرد به کار رفته است. دایره، نمادی از آسمان و شروع هستی است. اعدادی چون ۱، ۴، ۵ و ۹ در ترکیب‌بندی نقوش آینه‌ها مشاهده می‌شود. نقش اصلی در دل سکه‌دوزی، نقش ۹ آینه با ترکیب ۵ آینه بزرگ و ۴ آینه کوچک است. عدد پنج، همان عدد مرکز و نشان دهنده نقش صلیب است که در این نمونه، از ترکیب عدد ۴ و ۵ نقش ۹ آینه‌ای شکل گرفته است. در تمامی اثر، نقوشی چون مربع، لوزی و مثلث توسط نخ‌های رنگی و سکه شکل گرفته است. بر اساس مصاحبه‌ها، نقوش مثلثی، نمادی از کوه‌های سیستان و بلوچستان هستند. مثلث و کوه، بیان‌گر استقامت و ایستایی است. مثلث، نشان از عدد سه دارد. نقوشی چون مربع و لوزی نمادی از زمین هستند که بر چهار ضلع استوار شده و با عدد چهار در ارتباط است. لوزی نمادی از زن و زنانگی در سیستان و بلوچستان است. در ریشه‌ها، نمادگاری عدد ۱۱ را مشاهده می‌کنیم که توسط یازده پُلک مُشتی شکل گرفته است. در انتهای، وجود گُچک‌ها و دکمه‌های صدفی در ارتباط با رنگ سفید، نمادی از پاک بودن و خلوص را نشان می‌دهد. گُچک، در بلوچستان به معنای رنگ سفید است و نمادی از پاکی، زیبایی درونی و صفات مثبت، ویزگی‌های پسندیده و نیک است.

۷-۵. نمونه هفتم

(شکل ۷)، مربوط به شمال بلوچستان و منطقه زاهدان است و در موزه بزرگ سیستان و بلوچستان در منطقه زاهدان نگهداری می‌شود. زیرساخت اصلی سکه از پشم بز است. در این نوع، ابتدا نخ بز را می‌ریستند و سپس پارچه‌ای همانند خیمه یا گدان از آن به دست آورده‌اند. همان‌طور که در تصویر مشاهده می‌کنیم، زمینه اصلی بر گدان از محمل‌های مثلث و لوزی شکل در دو رنگ متفاوت است. سکه موجود بدون حاشیه است و عرض زمینه اصلی هم اندازه پُلک‌ها است. در بالای اثر، گُچک‌های بزرگ در یک ردیف به صورت منظم، تمام طول سکه را دربر گرفته‌اند. زمینه اثر توسط نقش ۵ آینه‌ای در لوزی و تک آینه‌ای در مثلث شکل گرفته است. سکه‌ها (دکمه‌های صدف) در این نمونه، از ترتیبات اصلی به شمار می‌روند و به صورت خطی دو ردیف دور تا دور زمینه اثر را دربر گرفته‌اند. اطراف قاب آینه‌های گرد، توسط سکه‌های صدفی تزئین شده است. در هر لوزی، ۴ طرح مثلثی مانند و در هر مثلث، ۲ طرح مثلثی دیگر توسط دکمه‌های صدفی نقش گرفته است. ترتیبات در این نمونه، در عین سادگی، بسیار پرمغنا است و مخاطب را جذب می‌کند. در طول پایینی سکه، در محل اتصال زمینه به ریشه‌ها، ابتدا یک گُچک وصل شده است و سپس پُلک‌های مُشتی در رنگ‌های مختلف به صورت یک دست و

منظمه همراه ترئینات کچکی تمام طول پایین سکه را دربر گرفته است.

شکل ۷: سکهدوزی بلوچ، (Noori, 2022)

بر زمینه اصلی اثر، رنگ سبز و قرمز غالب است که در کنار هم دو رنگ مکمل هستند. رنگ قرمز در میان چهار رنگ سبز همانند گلی سرخ در بین سرسبزی‌ها می‌درخشند. قرمز به کار رفته در این نمونه، قرمز گلی است که در کنار سبز بیانی از عشق، سرزندگی و زندگ بودن را دارد است. رنگ سبز و قرمز از جمله رنگ‌های اصیل در هنر سیستان و بلوچستان، در تمامی هنرهای این منطقه کاربرد داشته است. مکمل رنگی سبز، به عنوان رنگی سرد، در کنار قرمز، به عنوان رنگی گرم، نوعی زیبایی سنتی را در اثر ایجاد کرده است. سبز همانند سرسبزی گیاه در ریشه‌های سکه بیان گر رشد و رویش است. در اطراف قاب آینه‌ها، مکمل رنگی را بیشتر مشاهده می‌کنیم. سبز در کنار قرمز و نارنجی در کنار آبی تکرار شده است. رنگ نارنجی در ریشه‌های سکه هم مشاهده می‌شود که باز هم در کنار آبی قرار گرفته است. آبی در بلوچستان رنگی پاک به شمار می‌رود و در دسته رنگ‌های اولیه قرار می‌گیرد. در این نمونه از سکهدوزی، آبی در اطراف قاب آینه‌ها و در ریشه‌ها قابل مشاهده است. وجود رنگ سفید در گُچک‌ها و دکمه‌های صدفی حس آرامبخشی و پاک بودن را در اثر افزایش داده و سفید به عنوان روشن ترین رنگ در سکهدوزی نمایان شده است. در ریشه‌ها وجود رنگ قرمز تیره تداعی کننده عنصر خاک است و نمادی از زمینی بودن و فروتنی را نشان می‌دهد.

نماد اصلی در نمونه سکه موجود از زاهدان، نقش ۵ آذنکی و نماد عدد پنج است. نقش ۵ آذنکی از نقوش اصیل سکهدوزی منطقه سیستان و بلوچستان است و این نقوش در اشکال لوزی‌مانند یا همان مربع شکل گرفته است که بر اساس مصاحبه‌ها، بیان گر عدد چهار و نمادی از زمینی بودن است. مربع نیز مؤنث بودن را دارا است. در اطراف نقش مربع، چهار مثلث که نقش چُک نام دارد، نقش بسته است. مثلث نماد عدد ۳ را نشان می‌دهد. وجود نماد مثلث در نقش آفرینی دکمه‌های صدفی (سکه‌ها) در زمینه اصلی اثر نیز مشاهده می‌شود. در هر چُک، یک آینه به صورت یگانه نقش بسته که بیان گر یگانه و بی‌همتایی و نمادی از عدد یک است. در حاشیه بالایی طول سکه و در میان ریشه‌های پایین سکه، گُچک‌هایی را مشاهده می‌کنیم که بیان آنرا اهمیت دریاچه هامون است. گُچک نمادی از پاک بودن و خلوص را دربر دارد و نمادی زنانه است. در ریشه‌ها، نمادگرایی عدد ۱۱ وجود دارد که تعداد پُلک‌ها به بیان این نماد می‌پردازند. یازده در واقع عدد آسمان و زمین است و راه آسمان و زمین را شکل می‌دهد. در انتهای، وجود چهار عنصر اصلی باد، خاک و آتش را در رنگ‌های موجود در پُلک‌ها، مشاهده می‌کنیم که بیان آنرا اهمیت دریاچه هامون است.

۶. یافته‌های پژوهش

در بررسی نمونه‌های تحلیل شده، مشخص شد که از منظر رنگ‌شناسی، رنگ‌های قرمز، سبز، آبی و سفید در تمام نمونه‌ها وجود دارند. همچنین نمونه اول و چهارم، بیشترین تنوع رنگی دارند. از منظر نقوش و نمادها، تنها دایره و مثلث در تمام نمونه‌ها وجود دارند. همچنین نمونه چهارم بیشترین گونه نقوش و نماد را به خود اختصاص داده است. از منظر اعداد، تنها عدد ۵ در تمام نمونه‌ها وجود دارد. همچنین نمونه اول بیشترین گونه عدد را دارد.

(جدول ۱) جزئیات رنگ‌ها، نقوش و نمادها و اعداد در نمونه‌ها را نشان می‌دهد.

جدول ۱: مقایسه نمونه‌ها

نمونه	شکل	منطقه و بازه زمانی	رنگ‌ها	نقوش و نمادها	اعداد
۱		شمال بلوچستان و منطقه سیستان / حدود ۱۳۲۰	قرمز، سبز، آبی، زرد، نارنجی، بنفش، سفید، قهوه‌ای، صورتی	پنج آذنکی، سه آذنکی، دایره، مثلث، لوزی، چُک، مرکز، کُچک، گل، صليب	۹، ۷، ۵، ۴، ۳ ۱۲، ۱۱
۲		بخش جنوبی بلوچستان، منطقه مکران / دهه ۱۳۴۰	قرمز، سبز، آبی، نارنجی، سفید، فیروزه‌ای، صورتی، نقره‌ای	پنج آذنکی، خورشید، دایره، مربع، مثلث، نخل	۹، ۶، ۵، ۲، ۱ ۱۱
۳		بلوچستان / بازه زمانی نامشخص	قرمز، سبز، آبی، نارنجی، سفید، سیاه، صورتی، طالابی	سه آذنکی، خورشید، دایره، مربع، مثلث، گل، صليب	۶، ۵، ۴، ۳، ۱ ۴۰
۴		بلوچستان / بازه زمانی نامشخص	قرمز، سبز، آبی، زرد، نارنجی، بنفش، سفید	پنج آذنکی، تک آذنکی، ستاره، دایره، مثلث، شش ضلعی، لوزی، چُک، چوتل، کوه، کُچک، گل، صليب	۱۱، ۵، ۳
۵		شمال بلوچستان، منطقه زاهدان / دهه ۱۳۶۰	قرمز، سبز، آبی، زرد، نارنجی، سفید، صورتی	پنج آذنکی، سه آذنکی، ستاره، دایره، مثلث، شش ضلعی، لوزی، چُک، کُچک، گل، صليب	۱۱، ۹، ۵، ۳
۶		بخش مرکزی بلوچستان، ایرانشهر / حدود ۱۳۵۰	قرمز، سبز، آبی، زرد، نارنجی، سفید، گل‌بهی، خردلی، صورتی	پنج آذنکی، سه آذنکی، چشم، دایره، مثلث، شش ضلعی، لوزی، چُک، کُچک، گل، صليب	۱۱، ۹، ۵، ۳
۷		شمال بلوچستان، منطقه زاهدان / بازه زمانی نامشخص	قرمز، سبز، آبی، نارنجی، سفید،	پنج آذنکی، تک آذنکی، دایره، مثلث، لوزی، چُک، کوه، کُچک، گل، صليب	۱۱، ۵، ۴، ۳، ۱

نتیجه‌گیری

بررسی نقوش سکهدوزی سیستان و بلوچستان، نشان می‌دهد که نقوش هندسی به عنوان مهم‌ترین عنصر زیبایی شناسانه هنر سکهدوزی مطرح است؛ اما گویای این نکته نیز است که تمامی عناصر هندسی از جمله خط، بافت، شکل، رنگ و ریتم توسط انتزاع نمادپردازانه صورت می‌گیرد. این انتزاع به پیشینه زندگی قوم بلوج اشاره دارد. این ویژگی خاص زیبایی شناسانه انتزاعی هنر سکهدوزی را می‌توان نوعی سند هویتی برای سکهدوزی سیستان و بلوچستان دانست که از گذشته تاکنون بوده و هست و به نسل‌های آینده انتقال پیدا می‌کند. نقوش سکهدوزی بلوج با زندگی، طبیعت و بینش مردمان آن منطقه ارتباطی مستقیم دارد. با توجه به نقوشی چون ستاره، خورشید و اعدادی چون ۳، ۵، ۹، ۱۱ و غیره، می‌توان نتیجه گرفت که مردمان سیستان و بلوچستان از علم ستاره‌شناسی و نجوم بهره می‌گیرند. از پرکاربردترین نقوش هندسی در هنر سکهدوزی، نقش دایره است که به صورت آینه‌های گرد طرح اصلی را بر زمینه به وجود می‌آورد. آینه به بیان حقیقت الهی می‌پردازد. استفاده از تناسبات و قرینگی در نقوشی مانند دایره، مربع، مثلث و لوزی، از اصلی‌ترین قوانین

نقوش هندسی در هنر سکه‌دوزی است. نقوش گیاهی نیز به صورت طرح‌های انتزاعی، با حفظ ویژگی‌های هندسی شکل می‌گیرند. نقش‌های انسانی نیز همانند چشم، انسان، زن و مرد و غیره، در نمونه نقوش سکه‌دوزی سیستان و بلوچستان قابل مشاهده است. نقش‌های انسانی شbahat واضح به انسان ندارند و به دلیل شbahat به ویژگی‌های انسانی، به این نام خوانده می‌شوند. نمادی چون کُچک (گوش‌ماهی) از نمادهایی است که به اصالت و هویت سکه اشاره دارد. کُچک‌ها از دریاچه هامون به دست می‌آمداند و مفهوم رنگ سفید را داشته‌اند. کُچک‌ها به بیان پاکی، معصومیت و خلوص می‌پردازند و یادآور مقدس بودن دریاچه هامون نزد مردمان سیستان و بلوچستان هستند. هامون سومین دریاچه بزرگ کشورمان است و در تاریخ، ادبیات و اosten با رهبا این دریاچه اشاره شده است. این همانهنجی بین نقوش هندسی، نجوم، طبیعت، انتزاع، نقوش حیوانی و انسانی با هنر سکه‌دوزی را باید مدیون زنان هنرمند و سکه‌دوز دانست که بدون هیچ آموزشی به صورت تجربی و ذهنی، این چنین نقش می‌آفرینند. از دیگر ویژگی‌های مهم هنر سکه‌دوزی بلوج، می‌توان به نوع رنگی و کثرت رنگ‌ها اشاره کرد. رنگ در این هنر توسط نخ‌های رنگی پشمی شکل می‌گیرد. در بیشتر سکه‌دوزی‌ها، رنگ غالب بر زمینه، تقریباً ۸۰ درصد قرمز و سبز است. رنگ‌هایی چون آبی و سفید نیز در تمامی نمونه‌ها موجود هستند. استفاده از هر رنگ، قانون خاص خود را در هنر سکه‌دوزی دارد.

سپاسگزاری

این مقاله برگرفته از پایان‌نامه کارشناسی ارشد نویسنده اول با عنوان «نمادشناسی نقوش سکه‌دوزی سیستان و بلوچستان دوره معاصر» به راهنمایی نویسنده دوم و مشاوره نویسنده سوم در موسسه آموزش عالی فردوس است.

مشارکت نویسنده‌گان

نویسنده اول، گردآوری اطلاعات، تحلیل داده‌ها و پژوهش اولیه را انجام داده است. نویسنده دوم مسئول مدیریت داده‌ها، نظارت بر روند پژوهش، ویرایش، جدول مقایسه و بازنگری‌های نهایی مقاله را انجام داده است. نویسنده سوم، در پژوهش اولیه نقش مشاور داشته است.

فهرست منابع

- Amin Khandaqi, J., & Hendesi, S. M. (2022). "Critical Study of the Place of Intellect in Creating and Understanding Traditional Art from the Perspective of Traditionalists". *Philosophical Meditations*. 12(28): 359-384. [in Persian]
- امین خندقی، جواد و هندسی، سیده‌مرضیه. (۱۴۰۱). «مطالعه انتقادی جایگاه عقل شهودی در خلق و فهم هنر سنتی از منظر سنت‌گرایان». *تأملات فلسفی*. ۳۵۹-۳۸۴ (۲۸): ۱۲.
- Badalkhan, S. (2013). *Two Essays on Baloch History and Folklore: Two Essays on Baloch History and Folklore*. Naples: Università degli Studi di Napoli L'Orientale.
- Beikmohammadi, H. (2009). "The Baloch people's cultural and social structure and background". *Humanities (Sistan and Baluchistan)*. (Special paper on history and social sciences): 43-56. [in Persian]
- بیک محمدی، حسن. (۱۳۸۸). «ساختار فرهنگی - اجتماعی و پیشینه قوم بلوج». *علوم انسانی (سیستان و بلوچستان)*. (ویژه‌نامه تاریخ و علوم اجتماعی): ۴۳-۵۶.
- Boroujerdi, M., & Rahimkhani, K. (2018). *Postrevolutionary Iran: A Political Handbook*. Syracuse: Syracuse University Press.
- Dashti, N. (2012). The Baloch and Balochistan: A Historical Account from the Beginning to the Fall of the Baloch State. Bloomington: Trafford Publishing.
- Farzaneh, M. (2021). Sistan and Balochistan Geography of Civilization. Tehran: Negaran-e Sabz. [in Persian]
- فرزانه، مهسا. (۱۴۰۰). *سیستان و بلوچستان جغرافیای تمن*. تهران: نگاران سبز.
- Gazda, E. K. (2002). *The Ancient Art of Emulation: Studies in Artistic Originality and Tradition from the Present to Classical Antiquity*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Gheissari, A. (2009). *Contemporary Iran: Economy, Society, Politics*. Oxford: Oxford University Press.
- Ghirshman, R. (1964). *The Arts of Ancient Iran: From Its Origins to the Time of Alexander the Great*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Jain, S. (2020). *Balochistan: In the Crosshairs of History*. New Delhi: KW Publishers Private Limited.
- Janeb Allahi, M. S. (1996). "Traditional Baloch houses". *Geographical Research*. (43): 92-118. [in Persian]
- جانب‌اللهی، محمدسعید. (۱۳۷۵). «مساکن سنتی بلوج». *تحقیقات جغرافیایی*. (۴۳): ۱۱۸-۹۲.
- Keiany, M. (2015). *Balochistan: Architecture, Craft, and Religious Symbolism*. Oxford: Oxford University Press.
- Khosravian, M., & Mahmodialami, A. (2018). "Needlework and its place in the clothing culture of Baloch people". *International conference on civil engineering, architecture and urban development management in Iran*. Tehran, 1-15. [in Persian]
- خسرویان، محترم و محمودی‌عالی، علی. (۱۳۹۷). «سوزن‌بوزی و جایگاه آن در فرهنگ پوشش مردم بلوج». *کنفرانس بین‌المللی عمران، معماری و مدیریت توسعه شهری در ایران*. تهران، ۱۵-۱.
- Mahmoudzehi, M. (2013). *Art of Balochistan (with Emphasis on Historical Perspective)*. Mashhad: Payam-e Andisheh. [in Persian]
- مصطفی، موسی. (۱۳۹۲). هنر بلوچستان (با تأکید بر دیدگاه تاریخی). مشهد: پیام اندیشه.
- Mortazavi, M. (2013). "Localization of archaeology and traditional arts: A case study of Sistan and Baluchestan province". *Pazhoheshha-ye Bastan Shenasi Iran*, 2(2): 37-46. [in Persian]
- مرتضوی، مهدی. (۱۳۹۱). «بومی‌سازی باستان‌شناسی و هنرهای سنتی: مطالعه موردی استان سیستان و بلوچستان». *پژوهش‌های باستان‌شناسی ایران*. ۴۶-۴۷ (۲).
- Nadiem, I. H. (2007). *Balochistan: Land, History, People*. Lahore: Sang-e-Meel Publications.
- Naseh, Z. (1965). *Balochistan*. Tehran: Ibn Sina. [in Persian]
- ناصح، ذیح‌الله. (۱۳۴۴). *بلوچستان*. تهران: ابن سینا.
- Noori, M. (2022). *A Collection of Contemporary Coin Embroidery Photos of Sistan and Baluchestan*. Photo Collection.
- Qavi Panjeh, Z. (2015). "Role and color in the art of Baloch coin embroidery". The first international conference of arts and

- قوی پنجه، زهراء. (۱۳۹۵). «نقش و رنگ در هنر سکه‌دوزی بلوچ». *نخستین همایش بین‌المللی هنر و صناعات در فرهنگ و تمدن ایرانی اسلامی با تأکید بر هنرهای رو به فراموشی*. اصفهان، ۱۲-۱.
- Qorbani, M. (2002). "Role making with needles". *The Book of the Month of Art* (53 & 54): 128-131. [in Persian]
- قربانی، مهناز. (۱۳۸۱). «نقش آفرینی با سوزن». کتاب ماه هنر. (۵۳ و ۵۴): ۱۲۱-۱۲۸.
- Rahdar, A., & Khedri, I. (2016). *Review of Embroidery Art: Sistan and Balochistan (with Emphasis on Motifs)*. Zahedan: Mobser. [in Persian]
- رهدار، علی‌اکبر و خدری، عصمت. (۱۳۹۶). بررسی هنر خامه‌دوزی: سیستان و بلوچستان (با تأکید بر نقوش). زاهدان: مبصر.
- Rangchian, M. (2011). "Art as a profession". *The Growth of Art Education*. (26): 52-56. [in Persian]
- رنگچیان، محمد. (۱۳۹۰). «هنر به مثابه پیشه». رشد آموزش هنر. (۲۶): ۵۲-۵۶.
- Sedaqat, S. (2018). *The Attractions of Sistan and Balochistan*. Tehran: 360 Degrees. [in Persian]
- صادقت، س. (۱۳۹۷). جاذبه‌های سیستان و بلوچستان. تهران: سیصد و شصت درجه.
- Taherazizi, M., & Sheikhi, A. (2021). "Typology and analysis of Baloch motifs in Balochi embroidery at Borders and Makran". *Rahpooye Honar-Ha-Ye Tajassomi*. 4(3): 59-74. doi: 10.22034/ra.2021.534803.1077. [in Persian]
- طاهرعزیزی، مریم و شیخی، علیرضا. (۱۴۰۰). «گونه‌شناسی و تحلیل نقوش قوم بلوچ در بلوجی‌دوزی سرحد و مکران». رهپویه هنر. (۳): ۵۹-۷۴.
- Yaqmaei, I. (1976). *Balochistan and Sistan: the Land of Hard-Working People and Warriors*. Tehran: Ministry of Culture and Arts, General Department of Writing. [in Persian]
- یغمایی، اقبال. (۱۳۵۵). بلوچستان و سیستان: سرزین نژاد مردمان و پهلوانان سخت‌کوش. تهران: وزارت فرهنگ و هنر، اداره کل نگارش.
- Yaqoubi, H. (2013). "Needle embroideries of Baloch women's clothing: pattern and color". *Culture of Iranian People*. (38 & 39): 51-78. [in Persian]
- یعقوبی، حمیده. (۱۳۹۳). «سوزندوزی‌های پوشش زنان بلوچ: نقش و رنگ». فرهنگ مردم ایران. (۳۸ و ۳۹): ۵۱-۷۸.
- Yavari, H. (2006). "Brief about embroidery in Iran and the world". *The Growth of Art Education*. (6): 46-53. [in Persian]
- یاوری، حسین. (۱۳۸۵). «مختصری درباره رودوزی‌ها در ایران و جهان». رشد آموزش هنر. (۶): ۴۶-۵۳.